

ÖTÖDIK SZAKASZ.

A KÖZNEMESSÉG ÉS FŐNEMESSÉG VERSENGÉSE. AZ ORSZÁG HANYATLÁSA.

1. A Jagellók. A Habsburg-ház igényei. A köznemesség ellenhatása. A nemesség személyes megjelenése az országgyűlésen. Kísérlet nemzeti királyságra.

II. Ulászló. 1490—1516.

Hanyatlás
kora.

Elérkeztünk hazánk rohamos hanyatlásának küszöbéhez. Míg a külföld még Mátyás vakító jelenségének varázshatása alatt állott, az ország, több kedvezőtlen körülmény végzeteszerű összhatása következtében, a fejlettség és erő magas polcáról hanyat-homlok zuhant az örvénybe. Harminchat év, — néhány óra egy nemzet életében! — elegendő volt arra, hogy Magyarországot a meghódított Bécsből a mohácsi temetőbe juttassa. Lássuk e példátlan gyors hanyatlás történetét és vizsgáljuk meg annak okait.

Trónjelöltek
1490-ben.

Mátyás halálának hírére több trónkövetelő áhítozott a magyar koronára. Így *Miksa* német király, III. *Frigyes*nek mindenre, még a pápai tiarára is vállalkozó fia, aki az 1462. évi szerződésre hivatkozott; *Ulászló* cseh király, szintúgy vitéz öccse, *János Albert* lengyel herceg, akik V. *László* Erzsébet nevű hugának fiai voltak. A dúsgazdag *Szapolyai István*, Bécs kormányzója is epekedett a korona után, mely azonban az előzmények után Mátyás fiát, *Corvin Jánost* illette. — Ha *Corvin János* herceg, megmérhetetlen kincs és birtok, több fontos vár és a szent korona birtokosa, csak valamivel nagyobb erélyt fejt vala ki, a trón az övé lett volna. De ő és pártja következtelenül hol fenyegetődött, hol fegyverszünetet kötött; fegyverhez pedig *Corvin* csak közvetlenül a rákosi választás küszöbén fogott, amidőn Budáról a királyi kincstárral és hadi népével Dunántúlra vonult, mire *Kinizsi Pál* és *Báthori István* a rendek parancsára üldözőbe vették, hadát *Sárbogárd*nál legyőzték és feloszlatták, a szent koronát és kincseit pedig tőle elvették. E diadal hírére a rákosi rendek immár gondtalanul *Ulászlót* királlyá választották, kit azután nemcsak a templomban, hanem — első eset — szabad ég alatt is az alkotmányra megeskették.

II. Ulászlót
választják.

II. Ulászló.
1490—1516.

A nemesség zöme politikai és személyes indokokból

szavazott Ulászlóra. Politikai indokokból, mert azt hitte, hogy Ulászló a cseh koronán kívül esetleg még a lengyel koronát is meg fogja kapni és hogy mint két, esetleg három országnak fejedelme, képes leendő a török veszedelemmel szemben Magyarországot megvédelmezni. De személyes indok is szót Ulászló mellett, mert az urak, borzadván a Mátyás-féle választékú kormány ismétlődésétől, oly erélytelen királyt akartak, kinek «üstökét markukban tarthatják». Ebbeli szándékának megfelelően a *főnemesség* már az ország határán kényszerítette Ulászlót, hogy Mátyás szigorú törvényeit, köztük az 1486. évi jogrendet és az egy forintos adót eltörölje, ősi kiváltságait pedig biztosítsa. Csak a választási capitulatio aláírása után szavaztak a rendek Ulászlóra, kinek útját különben abban a reményben, hogy Ulászló őt nőül veszi, *Beatrix királynő* is egyengette, mely hitében Bakócz Tamás és Szapolyai János az özvegy királynét meg is erősítették. Ulászló ugyan megválasztatása után, ravaszul szőtt terv szerint, titokban megtartotta az özvegy királynővel esküvőjét, de ezzel Beatrixot csak ámitotta. Rövid idő múlva a csúful kijátszott és cserben hagyott királyné felocsúdván tévedéséből, Nápolyba költözött, ahol mint apáca halt meg.

Az Ulászlóba helyezett — szerény — remények és várakozások nemcsak hogy rövid idő alatt teljesen meghiusultak, hanem megválasztása még háborúba is sodorta az országot. *Corvin János* ugyan megnyugodott sorsában, nem úgy a többi trónkövetelő. *Albert* a Rákoson termett hadaival és csak akkor hagyta el az országot, midőn Ulászló Sziléziában és Sárosban birtokokkal kárpótolta. — *Miksa* könnyű szerrel foglalta vissza a Szapolyai alvezérétől feladott Bécsét, majd az 1462. évi szerződésre alapított igényei védelmére az országba rontván, Fehérvárig nyomult elő, ahol azonban fizetetlen zsoldosai cserben hagyták, mire újra, még pedig sikeresen alkudozni kezdett. Ulászló követei, *Báthori István* és *Bakócz* az 1462. sérelmes szerződés megújításával és teljes ellentétben az Ulászló megválasztatásakor követett elvekkel, *Miksa*val *Pozsonyban békét kötöttek*, mely szerint Pozsonyi szerződés. 1491.

1. Ulászló visszaadja Mátyás hódításait, Miksa ellenben néhány más határszéli várossal Köszeget és a magyar királyi címet megtarthatja.
2. Hadi költség fejében Ulászló 100,000 aranyat fizet és visszaadja Frigyes kötelezvényét.
3. Ha Ulászló és fiága kihal, a magyar rendek Miksát, esetleg valamelyik fiát ismerik el magyar királynak.
4. Ulászló azon lesz, hogy a következő országgyűlésen a rendek egyenkint esküt tegyenek e szerződésre. — Miksa pedig a maga részéről azt ígerte, hogy megtartja majd a nemesek kiváltságait és hogy az országban fog lakni.

Ulászló király be sem várván az országgyűlést, a béke-

Az 1492. ren-
dek ellenzik a
szerződést.

kötést a maga részéről megerősítette; azonban az 1492-ben Budára hívott országgyűlésen a köznemesség soraiból alakult többség elkeseredéssel és felháborodással értesült az ország becsületének ekkora lealázásáról és hazaárulással vádolván az egyezés szerzőit, megtagadta a szerződésnek szentesítését. A rendek úgy nyilatkoztak, hogy inkább meghalnak, hogys-
em a német szolgaságot elviselnék. Ulászló embereinek mindamelllett sikerült a magyar rendek közül 67-et, a horvát-szlavon-dalmát rendek közül pedig 62-öt arra bírni, hogy a szerződést három pecsétes oklevélben aláírják. A városok követei is hozzájárultak a szerződéshez. Világos azonban, hogy ezen, az egész országgyűlés hozzájárulása nélkül létrejött szerződés így sem bírt törvényes erővel; nem is iktatták azt a törvénykönyvbe és hatályát a következő törvények, jelesül, az 1505. évi végzések megsemmisítették. Ulászló azonban meg volt elégedve az elért sikerrel és viszonzás-képen hozzájárult a nádori szék betöltéséhez, melyre a ren-
dek Szapolyai Istvánt ültették.

II. Ulászló
uralma.

Miután a főnemesek Ulászló hatalmát a választási föl-
tételek által teljesen megnyirbálták, bajos az uralkodásáról szólni; helyette ugyanis egyes főurak és főpapok uralkod-
tak, kik összeharácsolt birtokaikra támaszkodván, uraivá váltak a félenk Ulászlónak. Ezek közé tartozott Szapolyai István nádor és Bakócz Tamás egri püspök (majd érsekprimás) [«Mátyás rabszolgája, Ulászló ura»]. Ulászló maga legfőlebb annyit tett, hogy pénzen adott el hivatalokat, miben azután főtanácsadói, mind megannyi szenvedélyes «vagyongyűjtő», példáját követték, úgy hogy néha ugyanazon hivatalnak egy időben több gazdája akadt. Egyébiránt tehetetlenül ült Mátyás pusztuló palotájában és néha inséggel is küzdve, közöm-
bösen élte le napjait. Kegyelteit még meginteni sem merte; túrte, ha szidták és hallgatott, ha gyalázták. («Dobzse-László».) Igaz, hogy a terhes választási feltételek is megkötötték a kezét. Magánvagyonra sem volt és így ebben a tekintetben sem követhette Mátyás példáját, ki zsoldos hadait és a tudományokra és művészetekre fordított összegeket gyakran a saját pénztárából fizette.

Tehetetlensége.

Családi élete és
tervei.

Ily viszonyok között természetes, hogy Ulászló csak családjában körében érezte magát feszélytelennek és boldognak. Miután ugyanis az országgyűlés és a pápa 1502-ben a Beatrixnak adott ígérete alól felmentette, nőül vette Candalei Anna francia hercegasszonyt, akitől Anna nevű leánya született. A kis Annát már gyermekkorában eljegyezte Miksa unokájával, Ferdinánd főherceggel. Ezzel az eljegyzéssel annyival is inkább sietett, mivel Anna kezére a nagyratörő Szapolyai János, a nádor fia is vágyódott, kinek fenyegető fellépése ellen Ulászló a Habsburg-házban keresett ellensúlyt és

kit, hogy tőle szabaduljon, 1511-ben Erdélybe küldött vajdának.

A köznemesség, mely a főnemességgel és főpappal szemben elejétől kezdve sarokba szorult s amelyről az 1490-iki választási capitulatio teljesen hallgat, haragosan nézte mint az udvar családi politikáját és összeköttetését, mint a főurak uralmát. Ily módon egyrészt az udvar és a főrendek, másrészt a nemzet zömének politikája és végcélja között végzetes ellentét fejlődött. A király udvara és tanácsosai, a hatalmas Habsburg-családdal való szoros összeköttetés által akarták biztosítani az országnak jövőjét; a nemzeti párt ellenben egyedül nemzeti királytól remélte a török veszély elhárítását és a tengernyi baj orvoslását. E két párt megkezdé most a harcot a hatalomért. A köznemesség kezdetben Corvin Jánostól várta a nemzeti királyság visszaállítását, halála után pedig az udvartól kikoszorazott Szapolyai János körül csoportosult, kinek vezérlete alatt az udvar pazarlása, a tolvaj kincstárnokok és az erőszakos főnemesség ellen az országgyűléseken mennydörgött. A rendek a királyi tanácsot ismételtelen átalakították és 24 tagja közé 16 nemest rendeltek, akik eskü alatt tartozanak a királynak a közjó érdekében tanácsokat adni (1495. 1500); megújították továbbá a III. Endre korabeli törvényt a királyi tanácsosok felelősségéről (nemsokára alkalmazták is). Kimondották azt is, hogy a királynak a tanács meghallgatása nélkül kiadott rendeletei érvénytelenek. Az 1504. évi rendek törvénybe iktatták, hogy «adót csakis az országgyűlés szavazhat meg és amely vármegye mégis megfizeti (a rendkívüli adót), becsületvesztésben marasztaltassék el. (Ez a gyűlés emelte tehát mint első az adómegszavazás jogát az alkotmány egyik legfőbb biztosítékává; ez a törvény a modern budgetjog kiindulási pontja). A következő, 1505. évi rákosi országgyűlésen az ellenzéki szellem még jobban megerősödött. Midőn t. i. a rendek a Miksával kötött és az ország függetlenségét sértő családi szerződésről értesültek, azt a határozatot hozták: hogy «miután az ország rémséges szétrongálásának és csúfságos pusztulásának főokát az idegen királyokban találják, kik nem akarják eltanulni a nemzet erkölceit és szokásait: azon esetre, ha Ulászló fiutódok nélkül találna kimúlni; sohasem fognak többé külföldi fejedelmet királlyá választani». Befejezésül pedig nyomorult hazaárulóknak nevezték el mindazokat, kik idegen trónkövetelők ügyét támogatják. (Ulászló ugyan nem szentesítette a végzést; utóbb azonban Szapolyai János mégis e határozat alapján nyerte el a koronát.)

Miksát vérig sértette ez a végzés és fegyverrel készült annak megtorlására. E hírre a félénk Ulászló, hogy Miksát megbékítse, 1506-ban titokban megújította az 1491-iki szerződést, sőt szavát adta Miksának, hogy ha fia születnék, ezt

Udvari és nemzeti párt különálása.

A köznemesség az ellenzéken.

A kir. tanács átalakítása.

1504. adómegszavazás joga.

1505. rákosi gyűlés: a nemzeti királyság eszméje.

Családi összeköttetés Miksa családjával. 1506.

Ferdinánd nővérével, Máriával fogja össze házasítani. Miksa azonban még ezzel az ígérettel sem érte be és Pozsonyt meg Sopront álnokul hatalmába kerítette, hogy ezek mintegy zálogai legyenek.

Mihelyt az 1507. évi rendek a Miksával kötött újabb törvénytelen szerződésről hallottak, nemcsak Ulászló csecsemő fiának, Lajosnak megkoronáztatását tagadták meg, hanem a király tanácsosaira is kimondták a felelősséget. Ulászló azonban addig kérte a nagyokat, mígnem az 1508. országgyűlésen a két éves Lajosnak koronáztatásába belenyugodtak. De előbb Ulászlónak (fia helyett) meg kellett esküdni, hogy a nemzet szabadságait és alkotmányát sértetlenül fenn fogja tartani és meg kellett ígérnie, hogy Lajos is, kit nem fog idegen gyámokra bízni, meg fog az alkotmányra esküdni, mihelyt nagykorúságát eléri.

1515. Keuös
eljegyzés a Ja-
gellók és Habs-
burg ház között.

Ezóta Ulászló nyugodtabban tekintett a jövőbe és az ellenzékétől sem tartott annyira. 1515-ben Pozsonyba indult gyermekeivel, s ott újabb alkudozásokat kezdett Miksával. Az itt kötött szerződések értelmében újra eljegyezte Annát Ferdinánddal, ennek hugát, Máriát pedig saját fiával, Lajossal. Elismerte továbbá azt is, hogy egyik vagy másik család kihalta esetére, az életben maradó család a szerződő felek összes országainak örököse legyen. — Könnyen átláthatni, hogy Ulászló ezzel a kettős eljegyzéssel és ezzel az országgyűlés tudta nélkül és a nemzet szabad választás-jogát sértő szerződéssel a nemzet lelkében lappangó bizalmatlanságnak, sőt gyűlölségnek új tápot nyújtott.

Ellentét király és
nemzet között.

2. A parasztlázadás. A nemesi kiváltságok feljegyzése.

A Dózsa-féle
pórlázadás 1514.

A középkor végével és az újkor küszöbén Európaszerte találkozunk a pórok vagyis jobbágyok abbéli kísérletével, hogy kiváltságos földesuraikkal, százados elnyomatásukért, leszámoljanak. Az újkori eszmék szózata a pórok kunyhóiba is elhatott s ők nem késtek részt követelni a hirdetett szabadságból. Mióta az 1492. évi országgyűlés a jobbágyok utolsó fegyverét, a szabad költözködés jogát a földesúr engedélyezésétől tette függővé és megszökött jobbágyoknak befogadását a nemeseknek tiltotta: azóta a pórok helyzete még siralmasabbá vált. Elkeseredésükben borzasztó lázadást idéztek elő, melynek kitörésére az 1514-ben kihirdetett kereszties hadjárat szolgáltatta az alkalmat. A törökök növekvő hatalma ugyanis a Kapisztrán- és Hunyadi-féle dicső kereszties hadjáratnak emlékét éleszté fel és *Bakócz érsek-prímás* sietve kereszties hadjáratot hirdető bullát eszközölt ki Rómában, melyet az országos tanács, egyes baljóslatú hangok dacára, ki is hirdetett. Alig hogy ez megtörtént, máris roppant nép-

tömeg sereglett a kereszt jele alá, még pedig nem csupán jobbágyságok, hanem künök is; sőt Ceglédén és Dunántúl papok, Ugocsa-, Sopron-, Vas-, Zalában, Doboka és Kolozs vármegyékben pedig elszegényedett nemesek csatlakoztak a pórokhoz. A forrongó csapatoknak kinevezett (vagy önválasztotta?) fővezérük akadt Dózsa György vitéz székelyben, ki a kinálkozó alkalmat — nemes létére! — úgy látszik egy új országos rend alakítására, a nemesi alkotmány megváltoztatására és a népuralom alapítására akarta felhasználni. A nemesek látván a pórok tódulását, nehogy földjeik parlagon maradjanak, erőszakkal tartották vissza jobbágyaikat, minek híre a keresztetek ingerültségét kitörésre juttatta. A népszónokok által felizgatott fegyveres pórok dúlni kezdték a nemesek kúriáit, a nemesek családjain iszonyú kegyetlenségeket követtek el, földjeikben pedig (mint pl. brandenburgi György birtokain) osztozkodtak. Bakócz most már hiába sújtotta őket átokkal: romboló árként özönlötték el az Alföldet. Az udvari körök későn vették észre, hogy soraikban nincs egyetlen egy Hunyadi Jánosra emlékeztető szervező és erős kéz; még jobban fájlalhatták a fekete seregnek pénzhányból történt felosztását (Kinizsi Pál Halas táján széjjelverte volt az elégtelen hadat). Ily viszonyok között az urak jó sokáig hasztalan iparkodtak a pórok dühöngésének véget vetni, mígnem végre Szapolyai János erdélyi vajda vállalta magára a rabló keresztetek leveretését. Hadaival Csanád és Temes vármegyébe sietvén, meglepte a pórokat, kik közülök sok ezer elesett. A vereséget a nemesség boszúja nyomon követte. Miután Temesvárott Dózsa és vezéreit hajmeresztő módon kivégezték, az *1514. évi bosszút* 1514. évi országgyűlés. *lihegő rendek* elkobozták a pórok szabad költözködési jogát s örökös, röghöz kötött szolgaságra kárhoztatták őket (gleba adstricti). A rendek egyúttal kimondták, hogy minden jobbágy évenként 1 arany forint fejadót fizessen urának, hetenkint 1 napot robotban szolgáljon és terményeiből ezentúl is tizedet, illetőleg kilencedet adjon, amazt papjának, emezt földesurának. Fegyvert ne viselhessen; paraszt vérből származó papot a király ki ne nevezhesse püspökké. Azonfelül a leölt nemesség vérdíjának megfizetésére és az okozott kár megtérítésére kötelezték a jobbágyokat. — Az elnyomott pórok elfojtott dühvel fogadták az ítéletet. Bizonyos, hogy a nemzet nagy részének örök időre szóló szolgálai elnyomatása és zsarolása óriási kárt tett az egész nemzetben, amint ezt — később bár — az 1547. évi rendek vallomása bizonyítja: «Magyarországnak semmi sem ártott annyit, mint a jobbágyok elnyomatása».

Szapolyai János elnyomja a lázadást.

1514. évi országgyűlés. Megtorlás.

A visszatorlás szelleme arra is bírta a nemeseket, hogy összes, részben csak a szokásjogban gyökeredző kiváltságaikat Hármas könyv. 1514. törvény alakjában összeírassák. Ulászló e feladattal az akkori

ítélőmestert. *Werbőczy Istvánt* bizta meg, ki e feladatot ügyességgel és erős nemzeti érzéssel meg felfogással megoldotta. «*Hármaskönyv*» c. jogkönyve (opus Tripartitum iuris consuetudinarii inclýti Regni Hungariæ) jogtörténelmünk valószínűs tárháza, az érvényben hazai levő szokásjog rendszere és legtekintélyesebb egybefoglalása. Bekezdésül azt mondja, hogy a nemesség, a politikai értelemben vett nemzet, populus, külön testületet képez a jogokból kizárt néppel szemben és hogy a nemesek között jogra és kiváltságra nézve nincsen különbség, mindnyájan *egyenlő* szabadsággal bírnak. (Ezzel ellenmondottak a zászlós urak és főpapok amaz állításának, hogy ők külön előjogokkal dicsekvő, születési jogon nyugvó, elzárt rendet alkotnak. A «bárók», «előkelőbbek», vérdíja ugyan magasabb és esküjük többet érő, mint a más nemes vérdíja és esküje, de nem szabadabbak a többi nemesnél. E kiváltságok kútféjét a nemesek szellemi és testi tulajdonságainak felsőbbségében, a hadi érdemekben, címadományozásokban és örökbefogadásokban találja Werbőczy. A *nemesség négy sarkalatos előjogát* pedig a következőkben foglalja együvé: 1. Az elmarasztaló ítélet kimondása előtt nemes ember le nem tartóztatható; 2. csak egy ura és felettes hatósága van: maga a koronás király; személyében vagy vagyonában azonban törvény ellenére ez sem háborgathatja őt; 3. szabadon élhet minden jogával és jövedelmével, ment mindennemű jobbágyi teherrel, adó-, vám- és harmincadtól. Csupán az ország védelmére tartozik katonáskodni; 4. ha a király ezen, már az arany-bullában elismert jogokat megszegné, a nemes, hűtlenség vérsze nélkül, «ellenszegülhet és ellenállhat».

A Tripartitum ismétli továbbá, hogy csak az valódi törvény, amit a fejedelem és a rendek egyetértve és közösen hoznak az országgyűlésen.

Jogereje és fontossága.

Az udvar nem látta szívesen a nemesi előjogoknak és élő szokásjognak ezen összegezését, a főnemesség pedig annak demokratikus irányzatán akadt fenn. Ezen okokból Ülászló az országgyűlés kérelme dacára s adott szava ellenére sem küldte szét a vármegyéknek a jogkönyv megpecsételt példányait és e mulasztás annak az oka, hogy a Hármaskönyvet csak utóbb (1628) vették fel a Corpus jurisba. (Erdélyben már 1517 óta kihirdetett törvény.) A gyűlés után Werbőczy művét Bécsben kinyomatta, a következő bácsi országgyűlés pedig helybenhagyta és forgalomba hozta «a magyar nemesség szentírását», mely mint nemzet-összetartó kapocs, utóbb sok szolgálatot tett hazánknak. Elvégre pedig a Tripartitum azért is fontos, mert a sajátos magyar nemzeti jog összefoglalása útját szegte a római jog további térfoglalásának.

3. Hanyatlás pénzügyi és alkotmányos tekintetben. A vallásos szakadás kezdetei.

Ulászlót kiskorú fia, Lajos követte a trónon, ki helyett II. Lajos. *országos tanács* vitte a kormányt: hat főpap, hat zászlós úr 1516–26. és 16 köznemes. Voltaképen azonban néhány befolyásos kegyelt osztozkodott a hatalomban és egyúttal Lajos nevelésében; első sorban Lajos gyámja, nagybátyja, *Brandenburgi György* (Ulászló unokatestvére és Corvin János dúsgazdag özvegyének második férje), aki munkakerülésre és folytonos szórakozásra szoktatta az ifjú és tehetséges Lajost; továbbá *Bakócz Tamás* érsek-primás, *Perényi* és később *Báthori István* nádor. Önző és lelkiismeretlen vezetésük alatt az ország helyzete rosszabbra fordult és a nyomor már a királyi palota kapuján is zörgetett. Az ország évi jövedelme csak 200,000 arany forintba jutott; ennek egy harmadát maga a királyi udvartartás emésztette föl (Lajos kettőt tartott, magyart és cseht), holott a Jagello-család, éles ellentétben a Hunyadiakkal — szegény volt. Így hát a királyi pénztár gyakran annyira kimerült, hogy még a legszükségesebb dolgokra sem volt pénz. Az udvar emberei pedig mégis folyton vadászatra, lovaglásra és álarcos bálókra költek. Növelte a bajt, hogy a király kegyeltjeinek elengedte az adót, hogy a befolyt csekély adóösszeg hűtlen avagy gondatlan kincstárnokok (pl. Ernuszt (Ernest) pécsi püspök) kezén elkallódott, avagy nem igazi céljaira fordítatott. Az erdélyi bányák pl. semmit sem jövedelmeztek, dacára annak, hogy a rendek ellenőroket alkalmaztak a kincstárnok mellett. A kormány mármost hamis pénzveréssel igyekezett a bajból menekülni és megkülönböztettek «jó, középszerű és rossz pénzt»; de az új (rossz) ezüst pénz nép ajkán: rézpénz), sehogy sem vált be és így 1525-ben ki kellett mondani a devalvatiót, mely szerint ezentúl csak 2, sőt 3 új denár ért fel 1 régi denárral. Midőn pedig a pénztár most is üres maradt, a kormány *szereződést kötött* az akkori világ legelső bankházával, a szemes *Fugger-céggel*, mely a Thurzó testvérekkel, az akkori kamaragrófokkal közösen összejátszott. A Fugger-ek a náluk zálogba vetett királyi jövedelmekre (adók, vámok stb.) adtak ugyan kölcsönt, de ezen előleg fejében a *bányák kizárólagos kiaknázásának jogát követelték*, mely engedmény fejében azután valóságos rablást űztek. Többi között a rézzel együtt (tilalom dacára) ezüstöt is vittek ki az országból. Midőn nagy későn a Fugger-ek családja kisült, elítélték ugyan őket 100,000 forintba, de erre ők vakmerően a cégüket állítólag ért kár fejében 267,000 magy. forintot követeltek. Lajos király pedig e követelésük jogosultságát elismerte, tartozásukat még úgyszólván teljesen elengedte.

Mi több: az udvar nemsokára megint rájuk ruházta a bányamonopoliomot. Ily szomorúan festett a pénzügyi helyzet.

Az alkotmányos élet hanyatlása.

Bukófélben volt az *alkotmányos élet* is. Szinte hihetetlen, hogy noha már az országnak főmaradása, léte forgott kockán, a fő- és köznemesség még az örvény szélén is *egyre folytatta a versengést a hatalomért* és a vele járó javakért.

Pártoskodás. Versengés.

Az elszegényedett köznemések, akik már Mátyás király életében annyira kikeltek volt a pénzt és birtokot harácsoló, erőszakos főnemések ellen, Ulászló trónralépése óta kimondhatatlan haraggal gyűlöltek az oligarchokat féktelenségeik és rablásaik miatt. Báthori nádor, Szerencsés kincstárnok, Bakócz és Szalkai primás és kancellár és a velük meg az udvarral annyi sértegetés dacára mégis kibékülő *Szapolyai János* viszont semmi áron sem akarták a kormány gyeplőit a *közneméseknek* és vezérüknek, *Werbőczy Istvánnak* átadni. Ez a versengés annál veszedelmesebb, mert egy párt sem tudta a maga akaratát véglegesen érvényesíteni és egyiknek sem volt kifogástalan jellemű, arra termett vezére.

Pártgyűlések.

1521.

1521-ben történt először, hogy a köznemesség és Werbőczy szabtak az országgyűlésnek irányt, amidőn Szabács és Nándorfehérvár elestének hírére hadi célokra minden nemesre 1 arany forintot vetettek ki s a főurak meg főnemeseiktől évi jövedelmüket követelték. Alig hogy azonban híre járt, hogy Szolimán Rhodusra távozott, a határozatok a papíron maradtak, a befolyó csekély összeget más célra fordították és a pártok versengése tovább folyt. Az 1523. évi rendek többsége megbuktatta Báthori nádort, akit azonban Lajos király, mihelyt a rendek az adót megszavazták, újra kinevezett. Ekkor a bős pártok már fegyveresen gyülekeztek és külön-külön gyűléseken hozták határozataikat. Az oligarchok Budára hívták össze híveiket, a «kurta» nemesség pedig Tolnán és Bácsón hozta radikális határozatait, melyeket a főnemesség azután megváltoztatott. Adót azonban egyikök sem fizetett és katonát sem állított senki.

1525.

Az *1525. rákosi országgyűlésen* új erővel tört ki a pártok gyűlölsége, mely gyűlésen a köznemések az (1598. törvény szerint) nem vármegyék szerint képviseltették magukat, hanem fejenként, (több ezren) jelentek meg. Haragjuk különösen a «tolvaj» Szerencsés ellen irányult. Noha azonban Szapolyai János most velük tartott, célt nem értek és ez okból július havában egy *újabb gyűlést* tartottak. Lajos ugyan betiltotta ezt a gyűlést, mindazonáltal 14.000 nemes gyűlt össze *Hatvanban*, mire még Szalkai kancellár is azt tanácsolta a királynak, hogy menjen el a gyűlésre és bocsássa el tanácsosait (az ő kivételével). Lajos követte a tanácsot és titkos levelekben tudatta Werbőczyvel, hogy hájlandó eddigi tanácsosait földaldozni és Brandenburgi Györgyöt az országból kitiltani. (Szalkai pedig kéz alatt Szapolyainak a korona elnyerésére nyuj-

1525. rákosi gyűlés.

1525. hatvani gyűlés.

A köznemesség diadala.

tott reményt.). Lajos engedményeinek hírére kitörő örömmel fogadták a nemesek a közbük érkező királyt, mire azután a főúri kormány bukása. «fösvény» Szalkai, a «sikkasztó» Báthori, továbbá Sárkány országbíró és Thurzó Elek kincstartó, a nemesség irtózatossá haragjának láttára, állásaikról sietve lemondtak. (Szerencsésnek, kit a rákosi gyűlésen máglyán akartak elégetni, megkegyelmeztek, mert pártot cserélt és a Fuggerek családságát derítette ki.) A főúri kormány bukása után a köznemesek Werbőczy nádor. határtalan lelkesedéssel *Werbőczyt választották meg nádornak* az országtanácsba pedig 8 köznemest rendeltek; a Fuggerektől, «kik az ország zsírját kiszívják», elvették a bányamonopoliumot; a végvárak fölszerelésére pedig telkenkint 1 arany forintot ajánlottak segélyül. A király és neje, Mária, látszólag mindenben megnyugodtak, de azért a gyűlés után rokonaiktól segélyt kértek a kierőszakolt engedmények visszavonása végett, holott igazában nem kellett a köznemességtől tartaniok, amint erre nézve Szapolyai, a hatvani nap igazi hőse, kéz alatt megnyugtatta a királyi párt.

A bomladozó országon azonban a köznemesség hatalomra jutása és új, célszerű törvények már nem segíthettek. Az új kormánynak ugyanis nem volt meg a kellő gyakorlottsága és tekintélye; a bukásuk miatt bosszút forraló főnemesek lépten-nyomon akadályt gördítettek eléje és nemsokára maga a köznemesség is arra ébredt, hogy Werbőczy megválasztása sem hozza a várva-várt aranykort. A főbaj azonban az volt, hogy Lajos király titokban most is bukott tanácsosaira hallgatott, akik közül Báthori, Sárkány és Thurzó Elek valami 200 főúrral «Kalandos társulat» néven Kecskeméten politikai pártot szerveztek, mely leplezetten ugyan, az elvesztett hatalom visszanyerését tűzte ki feladatául. Előbb Werbőczyt távolították el Budáról a bányavárosokban kitört munkásfölkelés lecsillapításának ürügye alatt; távolléte alatt pedig akként nyerték meg a maguk részére Lajost és Máriát, hogy Thurzó Elek a Fuggerektől 50,000 forint előlegét eszközölte ki a királyi család számára, mely előleg fejében a Fuggerek újra megkapták a bányamonopoliumot és a számadás alól fölmentettek. A főnemesek, e sikeren felbuzdulva, most már arra igyekeztek rábírní Lajost, hogy Werbőczyt és pártját elejtse, mely célból a rendeket Budára hívták össze (1526). Lajos aggódott és ezért Visegrádra távozott, de a gyűlés sima lefolyása teljesen igazolta az udvari párt várokozásait. Sok elkedvetlenedett Werbőczy-párti köznemes, valamint az ingatag Szapolyai el sem jött a gyűlésre, minek láttára a pártjától cserben hagyott Werbőczy méltóságáról tüstént lemondott és ellenségei haragja elől Erdélybe menekült. Erre a főúri többség megsemmisítette a hatvani végzéseket és megint Báthorit emelte a nádori székbe, aki az új főnemes-

Reakció.
1525—26.

Calendae-
társulat.

1526. budai
gyűlés.
Werbőczy le-
köszön.

ségből alakított országtanáccsal kivetett ugyan némi adót, de csak azért, hogy azt mondhassák: «mi nem vagyunk okai az ország pusztulásának». Ugyanezt hangoztatta maga Lajos is. Igaza volt b. Burgió pápai követnek: «Elég komédiát játszottak a kölcsönös óvásokkal oly időben, midőn az ország egén már vészfelhők tornyosultak».

A reformáció is
meglazítja az
egységet.

A politikai bomláshoz immár az egyházi szakadás is járult: kezdetét vette a *reformáció*. A mohácsi gyásznapi előtt még csekély számmal voltak Luther új vallásának hívői, melynek tanait a külföldről hazatérő német kereskedők és a Wittenbergában megfordult egyetemi hallgatók hozták magukkal, kiknek nyomában azután több német városban (Sopron, Lőcse, Bártfa, Körmöc- és Selmezbánya, Buda, Nagyszében) prot. istentisztelet létesült. Az országtanács az 1525. évi országgyűlésen Werbőczy indítványára véres törvényt hozott ugyan az eretnekek kiirtására («lutherani comburantur»), melynek éle azonban inkább a protestáns vallás hírében álló Brandenburgi György és a német érzelmű tanácsosok ellen fordult (hogy tőlük szabaduljanak). Másrészt pedig az országtanács ezzel a végzéssel a szentszékeknek akart kegyében járni, melytől most is segílyt remélt. Az új pápa, VII. Kelemen, meg is dicsérte Werbőczyt és pártját. Az üldözésnek azonban csak néhány lutheránus esett áldozatul (a bányavárosokban sztrájkoló, lutheránus hitű bányászok sorából; Budán pedig egy protestánst vontak kintpadra). Nagyobb szabású üldözésre már azért sem került a sor, mivel 1526-ig az új hitnek csak kevés híve akadt és mert akkoriban semmiféle törvényt, tehát ezt sem tartották meg. Azonfelül Mária királynő is némileg rokonszenvezett az új hittel, hiszen Luther Márton Rotterdamus Erasmus példájára (Mohács után) «Vigasztaló zsol-tárt» intézett hozzá. — Egészben véve a reformáció felépése, *utóbb* nyilvánuló üdvös hatásától eltekintve, e válságos napokban károsan hatott hazánkra, amennyiben a vallás terén még fennálló egységet megbontotta és amennyiben a megindult kölcsönös türelmetlenség és üldözés a nemzet erejét gyöngítette.

4. A török előnyomulása. Belgrád eleste és a mohácsi csata.

Harcok a törökkel.

Míg Szelim szultán élt, a fegyverszünetet a török és magyar kormány időről-időre meghosszabbította. A csetepaték mindamellettsé soha sem szüntek meg teljesen és *Kinizsi Pál* és *Corvin János* mintegy a maguk szakállára harcoltak a déli vidékeken és Szerbiában a törökkel. — 1520-ban azonban II. *Szolimán* személyében egy igazán uralomra termett és nagyravágyó fejedelem lépett a trónra. Annál nagyobb hibát követett el tehát Lajos király, midőn Szolimán követeit,

Nagy Szolimán
1520—1566.

akik békét ajánlottak, gyanúból letartóztatta. A nemzetközi jognak e badar megsértésére Szolimán Szabács és Nándorfehérvár ostromával felelt, s hazánknak ezen, a kormánytól cserben hagyott kulcsai csakhamar meg is adták magukat. Követte ezt Zimony, Zalankemén és Tittel bukása. — Szerencsénkre Rhodus ostroma és Perzsia felkelése a szultán erejét azután lekötötték és ezzel hazánknak alkalom nyílt, hogy jobb útra térjen.

Ennek a pihenőnek azonban eleink nem vették hasznát. Tovább folytatták átkos versengésüket a hatalomért és az általános bomlás minden nagyobb erő kifejtést lehetlenné tett. Ehhez járult, hogy hazánkra nézve a *külföldi helyzet* is rosszabbra fordult. A német császári trónt 1519. Károly spanyol király, Ferdinánd osztrák fejedelem bátyja nyerte el és ezóta a Habsburg-család a spanyol és német korona melléktartományainak (Németalföld, Burgund, Miláno, Nápoly) és Amerika aranybányáinak birtokában félelmetes hatalomra emelkedett. Érezte ezt kivált a körülhálózott I. Ferenc francia király, aki Károly ellen 1521-ben meg is kezdte a harcot, melyben azonban kudarc és személyes fogság érte. Mindamellett nem rakta le fegyvereit a Habsburgok lábaihoz, hanem, nem bírván saját erejéből a harcot folytatni, a pápával és Szolimán török szultánnal kötött szövetséget a közös ellenség megálázására. Szolimán csakis hazánk testén át támadhatta meg Ferdinándot (Károly öccsét) és így először is Magyarországot, Ausztriának mintegy védő bástyáját kellett lerombolnia. Ilyformán a német szövetség nemcsak a török támadását vonta maga után, hanem a francia és a pápai udvar rokonszenvétől is fosztotta meg hazánkat.

Midőn híre járt, hogy Szolimán az 1526. évet tűzte ki a Magyarország ellen tervezett újabb támadásra, a gyámoltalan udvar égre-földre kért segínyt, katonát, pénzt, lőport és fegyvert az európai fejedelmektől. Egyik-másik fejedelem tett is ígéretet, de csak VI. Adorján pápa küldött nagyobb pénzszeget. A külföld tehát jóformán cserben hagyta hazánkat, de, ami gonoszabb: saját fiai sem készültek igen a haza megmentésére. A politikai pártok most sem hagyták abba gyilkos versengésüket: amely napon Szolimán 200,000 emberrel elhagyta Konstantinápolyt, aznap gyülekeztek a kalandosok a budai gyűlésre. A török csapatok már a Szávaig portyáztak, midőn az országtanács végre általános felkelést rendelt el, de még annyi pénze sem volt, hogy a futárokat kifizethesse. Hitelbe hozatták Bécsből az ágyúkat és a lőport, a pápa engedelmével pedig beolvasztották az egyházi kincseket. [Csakhogy az arany és ezüst edények beszédésével megbízott urak, sőt Mária királynő és emberei is, sokat félretettek maguknak.]. Fővezérré a kolostor homályából előhívott Tomori

Szabács,
Nándorfehérvár
eleste 1521.

Kedvezőtlen kül-
ügyi helyzet.

1526. évi
hadjárata.

Az ország
tehetetlensége.

Alkalmos fővezér
hiánya.

Pál kalocsai érsekké tették, aki vitézségének annakelőtte Erdélyben ugyan jelét adta volt, de annak az emberfeletti feladatnak, megvédeni az országot ily zilált viszonyok között a hatalmas Szolimán ellen, nem volt képes megfelelni. 1500 emberből álló csapatjával, hogy is tudta volna útját állani Szolimánnak? Meghátrált tehát és előbb a Száva, majd a Dráva mögé húzódott vissza. A király táborában sem volt sokkal több harcos, midőn július végén Budáról Földvárra és Tolnára ért. Ott tudta meg a Szerémségnek és Péterváradnak elvesztését. Ezek a hírek oly aggodalmat okoztak a magyar táborban, hogy még a hadi tanács sem tudta, mit tegyen. Néhány főúr azt a kérdést vetette föl, nem volna-e jobb Budáig meghátrálni; mások azt sürgették, hogy várják be a Szapolyai János vezérlete alatt Szeged felől közeledő 5000 főnyi erdélyi csapatokat és a megígért cseh-német segédhadakat. A többség azonban azonnal meg akart ütközni és így hát aug. 29-én a Mohácson alúl terjedő sikon csatasorba állott a magyar had, összesen körülbelül 28,400 ember, 80 ágyúval, még pedig, szárnyakkal és tartalékkal keveset törődve, tömeges oszlopokban. A mohácsi sikot félkör alakban szegélyező dombokat a törökök szállották meg, kiknek száma 75,000-re rúgott. Tomori nyugodtan várta be a török csapatok teljes kifejlődését és csak este felé adott jelt a támadásra. Erre a vasba öltözött magyar lovasok vakmerően rázúdulnak a török előhad gyalogságára, melynek sorain szerencsésen keresztül is törnek, amint ezt különben a török haditanács előre látta. Ennek parancsára történt, hogy az előhad kétfelé vált, minek folytán a rohanó magyar lovasok váratlanul a janicsár gyalogság homlokzata előtt felállított 300 ágyúval találták magukat szemben. Az ágyúk lövegei nem annyira pusztulást, mint inkább zavart és ijedelmet okoztak a mieinkben; mielőtt azonban még soraikat újból rendezhették, a janicsárok máris ellenállhatatlan támadást intéztek ellenük és menekülni kényszerítették valamennyit. Együttal a magyarok háta mögé küldött lovasosztály lepte meg a tábort és elállotta a futásnak indult magyarok útját. Ebből az öldöklő bekerítésből alig menekült meg néhány száz ember; a többi 24,000 vérében hevert, köztük a nemesség és főpapság színe-java. Futásközben maga a király is elveszett a Cselepatak iszapjában. A másfél órai harc szerencsétlen kimenetele mintha megbénította volna a nemzet ellenálló képességét. Senki sem merte útját állani a győztes Szolimánnak, aki Budának indult és azt felgyújtotta, onnan pedig a Duna és Tisza közén rabolván és a lakosokat rab-szijra fűzván, megint elhagyta a védtelen országot. Ezúttal nem hódítani, csupán bosszút állani jött. — Gyászos bukásunkat fennen hirdették a Mátyás budai várából elvitt és Konstantinápoly terein felállított szobrok.

A mohácsi csata
1526 aug. 29.

Szolimán Budán.
A mohácsi vész.

Igazságtalan eljárás volna, a mohácsi vész okait egyeseknek, egyes állami tényezőnek avagy csakis egy pártnak szemére lobbantani. Első sorban az emberek vétkeztek, elkezdve a tunya Ulászló és pazarló meg könnyelmű Lajos királytól, le a röghöz kötött pórokig. Vétkezett a köznemesség, mely elszegényedése és a közügyekben való járatlansága dacára görcsösen igyekezett a politikai főhatalmat megszerezni. Súlyosabb vád terheli a különösen erkölcsi tekintetben züllött főnemességet, mely a közérdek helyett az önérdeket kereste, melynek többsége a törvényből gúnyt űzött, a köztárgyból meggazdagodott és a hatalom után való vágyában az ország legégetőbb szükségleteiről is megfeledkezett. — Nem sokkal különb volt egy Szalkay, aki csak mint érsek vette föl a papi rendet avagy egy Bakócz, kinek kezében az egyházi javak felhalmazódtak, míg a főpapokra bízott papság fegyelme már a Mátyás király által kinevezett érdemtelen idegen főpapok óta tünedezett. Ulászló megtúrta, hogy kegyencei gyermekeiket juttassák a püspöki javadalmakhoz, kancellárjai pedig vásárt űznek a jövedelmekkel. A monostorokban is bajok mutatkoztak. Szóval a romlás az egyházban is elharapódzott. — A polgári osztály is vétkes, mert állandóan a nemzeti élet feladatától félrevonult. — A földhöz bilineselt, elhagyatott pórok magatartása, akik közömbösen nézték azt az istenítéletet, mely uraikat érte, érthető, mindamellett szintén megrovás alá esik. Meghasonlott a nemzet, önző pártokra szakadt és nem létezett egyetlen rend vagy osztály, mely a hazafiság szikráját ápolta volna kebelében és jókor meg önzetlenül teljesítette volna a haza iránt való szent kötelességét. A mohácsi vész nem sújtott ártatlan nemzedéket.

Növelte a bajt a nemzet vezérlő osztályának erkölcsi hanyatlása. A főurak palotáiban és a fejedelmi lakban a legkétségbeejtőbb válság idején is egyre folytak az álarcos bálók, a dözölés, lakmározás, pazarlás. Jogtalan birtokfoglalás, ököljog, erőszak, ennek véres megtorlása és hamis pénzverés napirenden voltak a nagyok körében.

De nemcsak az emberekből rejlett a baj, hanem a viszonyokban s a helyzetben is. Sem a politika, sem a pénzügy, sem a hadügy terén nem volt az országnak kipróbált, szilárd rendszere. A Mátyás alatt behozott reformok még nem hatották volt át a nemzet testét és véré, midőn szerzőjük meghalt. Nyomban rá a gyöngye Jagellók, jobban mondva az oligarcha főnemesek uralma következett, akiket aztán rövid időre a köznemesek ütöttek ki a nyeregből. De a csudatevő reformok most sem kerültek sorra. A pártusák a régi alkotmány sáncait lerombolták, újaknak emelésére pedig a hatalomért való versengés folytán már nem értek rá a pártok.

Ami a pénzügyi helyzetet illeti, szembeszökő volt a hanyat-

A mohácsi vész okai.

Egyes osztályok mulasztása és vétkei.

Erkölcsi hanyatlás.

Rendszerhiánya. Politikai zülöttség.

Pénzügy.

lás, de arról maga II. Ulászló király nem igen tehetett. Mátyás királynak magánvagyonából is óriási jövedelme volt, az adókezelésben pedig oly erős kezét tanusított, hogy az állam évi jövedelme 900,000 aranyra emelkedett. A Jagellóknak ellenben nem volt családi vagyonuk és így hát már ebből az okból nem tudtak maguknak tekintélyt szerezni.

Hadügy. *A hadügyi rendszer hanyatlása* szorosan összefüggött e pénzhiánnyal. Az ország Mátyás állandó hadának elbocsátatása után jóformán csak a banderialis urak jóindulatára volt utalva. Pénzhiány miatt veszték el a végvárak, mivel a kincstár azoknak ellátását és fentartását már nem győzte pénzzel. A harcias szellem hanyatlását jellemzi az a tény is, hogy a hadi vitézségéről oly híres nemzet soraiban még csak alkalmas és népszerű vezért sem birtak találni a döntő pillanatban.

Nagy volt tehát az emberek bűne, de nagy része volt bukásunkban a politikai, pénzügyi és hadügyi rendszer hiányának is. *Az önmagában meghasonlott nemzetben már jóval a mohácsi vész előtt hiányoztak az állami szervezet életrevalóságának összes feltételei.* Tudták ezt a külföldi követek is, kik úgy találták, hogy Magyarországon mindennek olyan színe van, mintha az ország nem maradhatna már sokáig fen. A külföld rokonszenvére sem számíthatunk, sőt a török császárt épen a francia király nógatta támadásra. Ezek után megérthetjük, hogy bukásunkat nem csupán a török hordák okozták. Ezek a romlásnak indult Mátyás korabeli nagyságnak már csak a maradványait taposták le.

A korszak főbb kútfejei.

A 26. l. eml. segéd munkák. *Haztinszky R.*, A Jagellók korának kútforrásai (Besztercebánya, 1895. V. ö. Száz. 1895. 966. l.). *Wenzel* értekezése a T. Tár-ban, 1879. 401. l. *Marczali*, Regesták külföldi levéltárakból (U. ott, 1880 s. k. évf.). *Hellebrant Arp.*, A m. akad. könyvtárában levő ősnymtatványok jegyzéke. *Bleyer Jak.*, A magy. vonatkoz. német történ. népének (Phil. Közl. 1896—7.).

Bonfini műve (144. l.), mely az 1490. évvel végződik, kedvez II. Ulászlónak. *Zsámboki*, appendix-et csatolt B. művéhez, mely az 1491. és 1505. családi szerződésekről szóló oklevelek miatt fontos.

Tubero Lajos, saját nevén: *Cervio Lajos* (Tubero = püpos), raguzai születésű pap volt (sz. 1455 kör.). Elvégezvén tanulmányait a párisi egyetemen, megnősült, de aztán beállt a San Andrea zárdában, Raguzra mellett, bencésbarátnak. Ugyanott mint címzetes püspök, 1527-ben meg is halt. Művét: «*Commentarii de rebus, suo tempore*», 1492—1522. barátjának, Frangepán György érseknek ajánlotta. E könyv a Jagellók korának kül. erkölcsi történetének egyik kiválóbb kútforrása, sokoldalú műveltségű, kiváló humanista korirónak hitelt érdemlő műve. Részre-

hajlatlan szigoráról tanuskodik ama körülmény, hogy pap létere nem restelli kifejtteni, miszerint a reformáció terjedését többi között az egyházi visszaélések s a főpapok kapzsisága okozták. Könyve utóbb ez okból az indexre került. Kiadta *Schwandtner* (II. köt.) és újabban *Mátyás Flórián* a *Fontes Domestici* IV. kötetében. L. még *Mátyás* nyilatkozatát a Száz.-ban, 1886. 438—39. l. V. ö. *Ballagi Alad.* cikkét a *Pallasz-Lexikonban* XVI. 411. l.

Ranzanus (Ransano) Péter püspök, 1488. nápolyi követ *Mátyás* udvarában. Élt 1420-tól 1492-ig. Megírta Bonfini példájára Magyarország történetét (*Commentarii de rebus hungaricis*), mint «*Annales*» c. művének egyik részét; munkáját pedig, mely 1485-ig ér, *Beatrix* királynőnek ajánlotta fel. Kiadta *Zsámboki, Péchy* és újabban *Mátyás Flór.* *Fontes Domestici*. IV.

Taurinus (Stieröchsel) verses elbeszélését a parasztlázadásról *Márki Sánd.* ford. le magyarra. (Kath. Szemle 1889.)

Szerémi György (sz. 1480 kör.) jobbágyból lett félműveltségű pap és előbb II. Lajosnak, később Szapolyai János ellenkirálynak volt udvari káplánja. Agg korában még egyszer beiratkozott a bécsi egyetemre, hogy tudásának sok hézagán segítsen, de csakhamar (1548) visszatért Erdélybe, ahol Fráter György kincstartó bejárója lett. † Bécsben, 1548 körül. «Magyarország romlásának története» című műve 1456-tól 1543-ig ér. Nyers modorban és barbár latinsággal írta könyvét, melyben azonfelül sok a pletyka és üres fecsegés; chronológiájában is sok a hiba és, a Szapolyai-családnak pedig feltűnően kedvez. Mégis sokan olvastatták, mert Szerémi az akkori nemzedék szája izén és jókedvűen tudott mesélni. Hitelességre nézve Szerémi csak ott megbízható (és még ott sem egészen), ahol szemtanú. Mindazonáltal a mohácsi vészt megelőző és az azt követő korszakra nézve az alsó néposztály felfogásának hű tolmácsolóját láthatjuk e fontos, bár ellenőrzésre szoruló forrásban. Kiadta (hibásan) *Wenzel G.* (Akadémia. Mon. H. H. Ss. I.). Magyarra ford. *Mogyoróssy* (1882.). V. ö. *Zsilinszky Mihály*, Szerémi György (Havi Szemle, 1878). *Dudás Gyula*, Szerémi György (Száz. 1866). *Szádeczky Lajos*, Szerémi Gy. és emlékiratai (1882.). U. az, Szerémi kiadásainak hiányai (1892). *Erdélyi*, Szerémi Gy. és emlékirata (Budapest, 1892.). U. az, A *Carmen febilis* (Szerémi függelékében) szerzője (Száz. 1893) és az erre vonatkozólag *Erdélyi* és *Szádeczky* között támadt polemia (Száz. 1893. és 1894.). Új adatok Szerémi brassói tartózkodásához: Száz. 1896. 738. és *Quellen zur Gesch. der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen* (III. köt. 1896). *Acsády*, Verancsics és Szerémi (Ak. Érték. 1894. 143) és bővebben: *Irod. Közl.* 1894.

Marino Sanudo, Velencének ünnepeelt történésze «*Diarii*» című, 58 kötetnyi feljegyzéseiben behatóan emlékszik meg hazánkról, ahol 1502-ben követ minőségében megfordult. Műve 1496—1533-ig ér. Szerző egy gazdag velencei patriciusi család sarja, hangyaszorgalommal gyűjtötte össze korának történetéhez az anyagot és első sorban hivatalos okleveleket, követi (beszámoló) jelentéseket (relazioni) és sürgönyöket (dispacci) használt fel művében. [Velencének 1499-től 1525-ig voltak Budán állandóan követei.]. Amellett a dalmát városok tisztviselői és a Budán megtelepedett olasz kereskedők hivatalos és magánleveleiből is merített. *Sanudo* művének I. teljes kiadása csak 1903. jelent meg. A hazánkra vonatkozó részeket kiadta *Wenzel Guszt.* (Történ. Tár. Régi f. 14., 24. és 25. köt.) V. ö. *Benisch Art.*, *M. Sanuto Diarii-jének* művelődéstörténeti vonatkozásai. (Budapest 1903.)

A pápai követek, nevezetesen *Campeggi* és b. *Burgionak* jelentései is fontosak II. Lajos korára vonatkozólag. E követeknek jelentéseit a magyar kath. főpapság a *Monumenta Vaticana* sorozatban adta ki (1884).

Végül a *Firnhaber* által kiadott oklevélgyűjtemény említendő: «Beiträge zu der Gesch. Ungarns unter der Regierung Wladislaus und Ludwigs II.» (Archiv zur österr. Geschichte. 1849). A magyar-lengyel történethez pedig l. az *Acta Tomiciana* oklevélgyűjteményt (krakói akadémia).

A *török kütföket* kiadja *Thury J.* (Török történetírók. Akadémia. Mostanig 2 kötet.). A horvát határőrvidék keletkezésére nézve l. *Thalóczy és Hodinka*: Magyarország mellékországainak oklevéltára. I. köt. 1490—1527 (Budap. 1903).

A *hitújításra* vonatkozó új oklevélgyűjteményeket l. a 208. l.
